

DOI:10.26104/NTTIK.2023.14.16.043

Курманкулов Ш.Ж., Кудаярова Р.Б., Таштанбекова Т.Т.

РЕПРОДУКТИВДУУ ДЕНГЭЭЛГЕ ЖЕТПЕГЕН ОКУУЧУЛАРДЫН
ЭРТЕҢКИ ПРОБЛЕМАСЫНЫН ПРАКТИКАСЫ

Курманкулов Ш.Ж., Кудаярова Р.Б., Таштанбекова Т.Т.

ПРАКТИКА БУДУЩЕЙ ПРОБЛЕМЫ УЧАЩИХСЯ НЕДОСТИГШИХ
РЕПРОДУКТИВНОГО УРОВНЯ

Sh. Kurmankulov, R. Kudayarova, T. Tashtanbekova

PRACTICE OF THE FUTURE PROBLEM OF STUDENTS
UNDER REPRODUCTIVE AGE

УДК: 372.853. (575.2) (043.3)

Кыргызстанда жаңы типтеги ар кандай мектептердин пайда болушу жана алардын мектеп окуучуларын иргеп алуусу жалпы билим берүүчү мектептерде окуучулардын билим сапаты боюнча контингентин өзгөрүүгө алып келүү мүмкүндүгү айтылган. Ошондуктан мектептерде “начар” деңгээлдеги окуучулардын көбөйүүсүн божомолдогон. Мектеп окуучуларынын арасында билимди начар деңгээлде өздөштүргөндөрдү таптакыр жок кылуу толук чечиле турган проблемалык маселе эмес экендиги, бирок аны менен күрөшүп азайтуу маселесин чечүүгө болот деген ойду билдирген. Бул проблема менен күрөшүүнүн бир жолу катарында ички репетиторлук ресурс экенин аныктаган. Бул макалада репетиторлук ыкманын практикасына көңүл бөлүү менен аны сабактын түрүнө жана кырдаалына жараша колдонууга боло тургандыгы айтылган. Ошондой эле бул ыкманы ийгиликтүү колдонууга карата мугалимдерге усулдук көрсөтмө берилген жана мектепте колдонуу тажрыйбасы көрсөтүлгөн.

Негизги сөздөр: активдүүлүк, окутуу формасы, салттуу окутуу, жаңы багыт, чыгармачылык, өстүрүү, өнүктүрүү, эксперимент, өздөштүрүү деңгээли, репетитор.

Отмечалось, что появление в Кыргызстане разных типов школ и отбор в них школьников может привести к изменению качества образования учащихся общеобразовательных школ. Поэтому было предсказано увеличение «плохих» учеников в школах. В данной статье было высказана мысль о том, что полная ликвидация овладевших низким уровнем образования среди школьников не является проблемой, которую можно полностью решить, но можно решить проблему ее снижения, борясь с ней. Один из способов решения этой проблемы – внутренний репетиторский ресурс для обучения. В данной статье основное внимание уделяется практичности метода репетиторства и предлагается, чтобы его можно было использовать в зависимости от типа урока и ситуации. Кроме того, учителям были даны методические указания по успешному использованию данного метода и показан опыт его применения в школе.

Ключевые слова: активность, форма обучения, традиционное обучение, новое направление, творчество, развитие, эксперимент, уровень мастерства, репетитор.

It was noted that the appearance in Kyrgyzstan of different types of schools and the selection of schoolchildren in them can lead to a change in the quality of education of students in general education schools. Therefore, an increase in “bad” students in schools was predicted. In this article, the idea was expressed that the complete elimination of low-educated students among schoolchildren is not a problem that can be completely solved, but the problem of its reduction can be solved by fighting it. One way to solve this problem is an

internal tutoring resource for learning. This article focuses on the practicality of the tutoring method and suggests that it can be used depending on the type of lesson and the situation. In addition, teachers were given guidelines for the successful use of this method and showed the experience of its application at school.

Key words: activity, form of education, traditional education, new direction, creativity, growth, development, experiment.

Кыргызстанда мамлекеттин, коомдун, ал түгүл ата-энелердин дагы талабын канааттандырган билим берүү системасын орнотуу проблемасы жашап келет. Бул билим берүү системасынын ар түрдүү жаңы багытты, ар түрдүү форманы камтыган билим берүү уюмдарынын жаралышына шарт түзүүгө жана аларга эркиндик берүү маселесин жакшыртуу багытындагы иш-аракеттери деп түшүнүүгө болот. Бүгүнкү күндө түрдүү аталыштагы жана мазмундагы төмөнкүдөй мектептер пайда боло башташты. Алар: Салттуу окутуу мектеби, гимназия мектеби, лицей мектеби, алдыңкы тажрыйба мектеби, профильдик мектеби, автордук мектеби, мектеп комплекси жана илимий мектеби ж.б. Мектептер мамлекеттик жана жеке менчик болуп дагы бөлүнө баштады. Булардын билим берүү майданында айырмачылыктары жана окшоштуктары дагы бар. Жаңы багыттагы мектептер көбүн эсе активдүү, интерактивдүү ыкмаларды колдонуп билим берүүгө басым жасашууда [1-3].

Белгилей кетүүчү дагы бир факт, жаңы багыттагы мектептер окуучуларды тандап алуу менен комплектация кылууга аракет кылышууда. Мугалимдерди дагы конкурстук негизде тандап алууну практикалап жатышат. Андыктан салттуу окутуу мектеби жакшы окуучулардын курамын азайып алуу маселеси жаралууда. Класс курамында активдүү, практикалык жана продуктивдүү деңгээлдеги окуучулар азайып кетсе, анда класста репродуктивдүү жана сабакты өздөштүрө албаган “начар” деңгээлдеги окуучулар басымдуулук кыла башташы мүмкүн. Бул көрүнүш жалпы мектептердеги билим сапатын жогорулатууга өзүнүн терс таасирин берет. Мындай мектептерде сабакты талаптагыдай өздөштүрө албаган, убактылуу кыйынчылыкка туш болгон б.а. “начар” деңгээлдеги окуучулардын проблемасы жаралат. Бул билим берүү

сапатын жакшыртууга карата “чектик такалуу” б.а. туңгуюгун пайда кылат [4,5]. Бул проблема менен күрөшүүнүн негизги жолдорунун бири бул репетиторлук иш-аракет болуп саналат. Биз бул багытта белгилүү өлчөмдө иш алып баруудабыз жана ал боюнча макала жазганбыз [6]. Мында, окуучулардын арасында *начар* денгээлдин болушун таптакыр жок кылуу толук чечиле турган проблемалык маселе эмес экендиги айтылган. Бирок аны менен күрөшүп азайтуу маселесин чечүүгө болот деген ойду билдиргенбиз. Анын мисалы катары, ар кандай инновациялык жана оюн ыкмаларын колдонуу, бул ишти жакшыртуу багыттары болуп жаткандыгын көрүүгө болот. Ошондуктан бүгүн «начар» денгээлдеги окуучулардын активдүүлүгүн көтөрүү *актуалдуу проблема* экендигин белгилеп, аны чечүү үчүн күрөшүү зарылдыгын көрсөткөнбүз. Ошондой эле жетишүүсү “начар” окуучулардын сабакты өздөштүрүүгө болгон активдүүлүгүн өстүрүүнүн жолдору көрсөтүлүп анын бир катарында ички репетиторлук ресурс экенин аныктаганбыз. Ошол изилдөөнүн уландысы катарында бул макалада репетиторлук ыкманын практикалык иш-аракеттерине көңүл бөлүндү.

«Репетитор» ыкмасын колдонуу усулу. Бул ыкманы колдонуу сабактын түрүнө жана кырдаалына жараша 3 учурда колдонууга болот деген пикирдебиз. Алар:

1. **Биринчиси**, салттуу сабактын үйгө берилген тапшырманы суроо этабында.

2. **Экинчиси**, салттуу сабак өтүүдөгү жаңы өтүлгөн теманы бышыктоо этабында колдонсо болот.

3. **Үчүнчүсү**, айрым учурларда жаңы теманы окуучулар өз алдынча өздөштүрүүгө карата колдонулуучу интерактивдүү окутуу формасында дагы тематикага жараша тандоо менен колдонсо болот деген ойдобуз;

Бул «репетитор» оюну баштаганда эле шыр жүрүп кетүүчү маселе эмес. Бул ыкманы колдонууда мугалимдерге төмөнкүдөй **усулдук көрсөтмө** берүүнү туура көрдүк. Алар:

- мугалим адегенде эле окуучулар менен сабакты өздөштүрүүгө карата жаңы оюн ыкмасын колдонууга чакырып анын маани мазмуну менен кыскача тааныштырып алуусу, алардын ой-пикирин, каалоосун жана сунуштарын угуп алуусу керектүү маселе болуп саналат. Анан бул оюн ыкмасы жана анын шарттары менен кененирээк тааныштырып айтып, түшүндүрүп берүүсү абзел. Ошондой эле «репетитор» болгон окуучуга кандай кызыкчылык болуусун баса белгилеп айтуу зарыл, антпегенде ага окуучулар кызыкпай коюшу мүмкүн;

- бул ыкмага киришүүдө, окуучуларга «репетитор» болосун деп айткан менен «кичи мугалим» же «кенже мугалим» болосун деген статус бергендин

жагымдуу айырмачылыгын карап кайсынысына окуучулар ыктаса ошол ат менен колдонгон жакшы;

- мугалим бул ыкма репетиторлук теориядагы белгиленген функциялардын ичинен [6], *жалпы эле окуу программасын жетиштүү өздөштүрө албай калган окуучуну жетиштүү деңгээлди карай жогору тартуу жана окуучунун өз алдынча үйгө берилген тапшырмаларды аткара албай калган учурда ага жардам берүү функцияларын жарым-жартылай аткарууга карата иш-аракеттерди жүргүзүүгө боло тургандыгын билип алганы туура болот деген ойдобуз;*

- дайыма эле же бардык темаларга колдонууга аракеттенүү, ойлогондой натыйжа бербей калышы мүмкүн. Анткени, окуучулардын академиялык потенциалы мугалим репетитордун деңгээлине эч качан жетпегенин эске алуу зарыл. Ошондуктан, адегенде жеңил темаларды карап, анан акырындап татаалга өтө баштоо керек;

- мугалим бул ыкманы колдонуу алдында эксперимент класстагы окуучу балдардын көпчүлүгү кандай балдар экенин билүү керек, эгер гуманитардык же лингвистикалык жөндөмү бар окуучу көп болсо табигый предметтер боюнча репетиторство кылуу татаалыраак болушу мүмкүн, же тескерисинче болушун эстен чыгарбоо керек, ж.б.

- бул ыкманы алгачкы колдоно баштаганда, окуучулардан репетитор дайындоодо алардын баштапкы билим куржунуна гана карабастан алардын мүнөзүн жана темпераментин дагы эске алуу керек. Анткени репетитор болгон окуучу, окуу материалын сабырдуулук, чыдамкайлык менен түшүндүрүүсү жөнөкөй, оңой нерсе эмес. Ошондуктан ар бир окуучу мүнөзүнө жараша репетиторлук жөндөмүнө ээ боло албоосун эсепка алуу;

- ким репетитор болушту окуучулар өз инициативасы менен тандашса, анда абдан сонун болоор эле, бирок негизинен - репетитор болуучу окуучу сабакты өздөштүрүү деңгээли боюнча «активдүү» жана «продуктивдүү», ал эми өнүгүү деңгээли боюнча «активдүү» жана «прогрессивдүү» деңгээлде болгону иштин ийгиликтүү болушун камсыз кыла алышы мүмкүн;

- кээ бир учурларда, бир окуучу башка окуучунун анын үстүнөн иштөөсүн жактыра бербешти мүмкүн, ошондуктан окуучулардын кимдин кимге репетиторлук кылышында өздөрү табышканга дагы уруксат бергенибиз жакшы натыйжа бериши мүмкүн;

- репетитор болгон окуучунун карамагындагы ал жардам берип даярдоочу окуучулардын саны үчтөн ашпаганы оптималдуу болот;

- окуучулар репетиторду, интерактивдүү окутуудагы топтун лидери катары элестетип кабыл алышы мүмкүн, бирок мында ал андан тап-такыр айырмаланат, репетитор окуучу *толук жоопкерчиликти* алган болот. Ал биринчи учурда, карамагындагы окуучу-

ларды үйгө берилген тапшырмалардын суроосуна даярдайт. Кайсы суроолорго кимдин жооп беришин дагы тактап айтып бериши мүмкүн, ага тоскоолдук кылбоо керек. Алардан адегенде кантип жооп бергенин өзү сурап көрөт. Анан мугалимдин алдына келгенде мугалим менен кошо айтылган жоопторду угат. Окуучу ката айта баштаса аны түзөөгө алып, антпейсиңби, минтпейсиңби дегендей өздөрүнүн жатык тили менен сүрөөгө алат. Бирөөсү айта албаса башкасын сен айтсаң деп кошуп алса болот. Иши кылып, мугалимдин жана жалпы окуучулардын алдында суроого кичи топ отчеттук түрдө жооп берген болушат;

- мугалим репетитор болгон окуучудан сурабайт, андан туурабы же туура эмеспи? - деп гана айтылгандарды тактап турат. Эгер ошол репетитор даярдаган окуучулардын бирөөсү эле «4» деген баага татыктуу болуп, калганы «3» алса дагы, репетиторго автоматтуу түрдө «5» деген баа коюлат. Эгерде, бардыгы «3» алып калышса анда, репетитор болгон окуучу автоматтуу түрдө «4» деген баа алат. Бул алардын кызыкчылыгы болот.

- мугалим сабак бүтөр алдында кийинки сабакта кимдердин группасы суралышын алдын-ала эскертип койгону жакшы, анткени алар атайылап даярданууга мүмкүндүк алышат. Конкреттүү суроолордун тизмесин берип коюу ашыкчалык кылбайт;

- **экинчи учурда**, репетитор карамагындагы окуучуларды жаңы өтүлгөн темаларды бышыктоодо даярдалган суроолорго туура жоопторун анализдеп, түшүндүрүп берет. Репетитор кантип жооп берүү керек экендигин айтып бериши мүмкүн. Алардын жообун өзү угат анан алар мугалимдин жана башка окуучулардын алдында суроолорго жооп беришет;

- бул ыкманы колдонууда бардык окуучуларды

топ-топко бөлбөй койсо деле болот. Калгандары мурдагыдай эле индивидуальное сурала бериши мүмкүн. Класстагы начар окуучулардын санына жараша бир нече гана топ болушу мүмкүн;

- мугалим, топтогу кандай өзгөрдү, канчасы мурдагыдай эле болууда, канчасы кайра жалкоолукка берилип кеткенине байкоо салуусу зарыл;

- мугалим репетитор болгон окуучулардын дагы өзгөрүүлөрүнө көз салып турусу керек. Дагы жаңы репетитор болууну каалаган окуучулар чыкса, аларды дагы ага кошуу менен топтогу балдардын санын азайтса болот;

- кандай окуучулар репетитор болгонго кызыгууда, кыз балдарбы, же эркек балдарбы, кайсы балдардын ийгилиги жакшы болууда кыз окуучулардыкыбы же эркек бала окуучулардыкыбы байкай жүрүү керек;

- окуучулардын «репетитор» болуудагы таш-бышы кандай болгонуна көз салуу;

- сабак өздөштүрүү деңгээли боюнча кайсы окуучулардын репетиторлук иши ийгиликтүү болду?

- убактылуу кыйынчылыкка ээ болгон окуучулар менен иштөө проблемасын жеңилдетүүгө мугалим үчүн кандай жардам болду?

Репетитор ыкмасын практикада колдонуу ар түрдүү географиялык аймактагы жана ар түрдүү класстагы төрт мектепте физика предмети боюнча ишке ашырылды. Жүргүзүлгөн эксперимент биринчи функция үчүн б.а. репетитор окуучуну жетишпеген окуучулар өз алдынча үйгө берилген тапшырмаларды аткара албай калган учурда ага жардам берүү функциясына гана колдонулду. Алдын ала экспериментке катышкан мектеп окуучуларынын сабак өздөштүрүүдөгү жетишүү көрсөткүчү жана класс контингенти жөнүндө маалыматы аныкталды. Ал төмөнкү 1-таблицада берилди.

1-таблица

Экспериментке катышкан класстардагы окуучулардын баштапкы жетишүү маалыматы.

Мектептин жайгашкан жери	Класс жана окуучулар саны	Окуучулардын жетишүүсү				Сапаттык көрсөткүчү
		«5»	«4»	«3»	«2»	
Ош шаары, Ж.Бөкөнбаев атындагы орто мектеби	9Г-класс, 33	6	10	17	-	48,5
Чоң-Алай району, Ак-Суу орто мектеби	8А-класс, 21	2	7	12	-	42,8
Ноокат району, Кеңеш орто мектеби	7А-класс, 31	5	8	15	3	41,9
Ош шаары, К.Маркс атындагы орто мектеби	7В-класс, 30	4	8	15	3	40,0
Жалпысы:	115	17	33	59	6	43,3

Репетитор ыкмасын практикада колдонууда төмөнкү жөнөкөй эрежени сактоону пландадык. Алар:

1. Бул ыкмага киришүүдө, окуучуларга «репетитор» эмес «кичи мугалим» болосун деген статус менен колдонуу.

2. Репетитор болгон окуучунун карамагындагы ал жардам берип даярдоочу окуучулардын санын үчтөн ашырбоо (*Бул топко бөлгөндө алар 2 партаны ээлеп, кичи мугалим арткы партада 3 окуучу менен жакын контактта боло алары эске алынды*).

2. Класстагы бардык окуучуларды топ-топко

бөлбөй, калгандары мурдагыдай эле индивидуальное сурала беришин калтыруу.

3. Эң жакшы баа алган окуучуларды кичи мугалим кылуу жана ага орто жана жаман окуучулардан кимди тандап алуусуна уруксат берүү.

4. Мугалим тапшырманы суроодо кичи мугалимге кайрылып бул суроону ким жооп беришин сурайт. Кимдин жооп беришин кичи мугалим аныктайт. Суроо кичи топко берилгендей болот. Бирөөсү жооп бере албай же ага канааттанбай калса, кийинки кимдин жооп беришин дагы кичи мугалим көзөмөлдөйт.

5. Кичи мугалим суралбайт, эгер ал даярдаган окуучулардын бирөөсү эле «4» деген баага татыктуу болуп, калганы «3» алса дагы, ал окуучуга автоматтуу түрдө «5» деген баа коюлат. Эгерде, бардыгы «3» алып калышса анда, ал окуучу автоматтуу түрдө «4» деген баа алат. Бул алардын кызыкчылыгы болот.

6. Мугалим сабак бүтөр алдында кийинки сабакта кимдердин группасы суралышы алдын-ала эскертилди. Анткени алар атайылап даярданууга мүмкүндүк алышат.

7. Жогорудагы эрежени сактоо менен Ж.Бөкөнбаев атындагы мектептен - 4, Ак-Суу орто мектебинен

- 3, Кеңеш орто мектебинен 5 жана К.Маркс атындагы мектептен 4 кичи мугалим дайындалды. Алардын иш аракеттери мугалимдер тарабынан байкоо жүргүзүлүп жана кубаттоо жана колдоо көрсөтүлүп турду. Ошондой эле кимдер алардын тилин укпай жаткандыгы эгер иш жүрбөсө группадан чыгарып кою каралып турду. Бул процедура менен бир чейректен кийин окуучулардын чейректеги баалары менен иштин жүрүшү бааланды. Эксперимент жүргүзүлгөн класстардагы кийинки чейректеги көрсөткүч 2-таблицада берилди.

2-таблица

Экспериментке катышкан класстардагы окуучулардын кийинки чейректеги жетишүү маалыматы.

Мектептин жайгашкан жери	Класс жана окуучулар саны	Окуучулардын жетишүүсү				Сапаттык көрсөткүчү
		«5»	«4»	«3»	«2»	
Ош шаары, Ж.Бөкөнбаев атындагы Орто мектеби	9Г-класс, 33	6	16	11	-	66,6
Чоң-Алай району, Ак-Суу орто мектеби	8А-класс, 21	3	8	10	-	52,3
Ноокат району, Кеңеш орто мектеби	7А-класс, 31	6	11	14	-	54,8
Ош шаары, К.Маркс атындагы Орто мектеби	7В-класс, 30	6	10	13	1	53,3
Жалпысы:	115	21	46	48	-	56,0

Акыркы таблицанын жыйынтыгынан төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот. Бул ыкманы колдонуунун натыйжасында бардык класстарда физика предметинен сапаттуу жетишүү белгилүү деңгээлде жакшырган. Ош шаарындагы Ж.Бөкөнбаев атындагы лицей мектебинде 18%, Чоң-Алай районундагы Ак-Суу орто мектебинде 9,5%, Ноокат районунун Кеңеш орто мектебинде 12,9% жана Ош шаары К.Маркс атындагы орто мектебинде 13,3%. Орточо жалпы сапаттуу жетишүү 12,7 пайызга жакшырган. Ал эми абсолюттуу жетишүү Кеңеш орто мектебинде 100% жетсе, К.Маркс атындагы мектепте 96,7% чейин жеткен. Бул көрсөткүч бул ыкманы колдонуу нун белгилүү деңгээлде таасири бар экендигин көрсөттү.

Адабияттар:

1. Мутлу Акбулут Жаңы типтеги мектептердеги окуучулардын таанып-билүүчүлү кызыгуусун калыптандыруунун педагогикалык шарттары [Текст]: Педагогика илимд. канд. дисс... авторефераты. / Мутлу Акбулут. - Б., 2013. - 23 б.

2. Хажи, Думан Лицейчилердин физикалык ойлорун илимий стилинин көндүмдөрүн өнүктүрүү [Текст]. Хажи Думан, Н.О. Мааткеримов // ОшМУнун Жарчысы. - 2013. - №2. - 83-86-бб.

3. Байсеркеев А.Э. Некоторые вопросы применения информационных технологий в процессе обучения естественных дисциплин [Текст] / А.Э. Байсеркеев, Н.К. Кайдиева // Вестник КГУ им. И. Арабаева, Серия физике, математике и информатике. - 2013. - С. 205-2013.

4. Курманкулов Ш.Ж. Окуу материалын өздөштүрүүдөгү окуучулардын акыл энергетикалык иш аракеттериндеги бөгөттөр [Текст]. / Ш.Ж. Курманкулов, М.Т. Раева // Известия вузов Кыргызстана. №1. - 2018. - 177-181-бб.

5. Курманкулов Ш.Ж. Блумдун таксономиясы жана чектик такалуу проблемасы [Текст]. / Ш.Ж. Курманкулов // Кыргыз билим берүү академиясынын Кабарлары, №3(31) – Бишкек, 2014. - 87-91-бб.

6. Курманкулов Ш.Ж. «Чабал» окуучулардын проблемасын чечүүгө карата «Репетитор» ыкмасын колдонуу зарылдыгы [Текст]. / Ш.Ж. Курманкулов, Т.Т. Таштанбекова, Н.Ш. Назарбаева // Наука и новые технологии и инновации Кыргызстана. № 3. - 2022. - С. 187-193.